

ВІДГУК
офіційного опонента
заступника директора з наукової роботи та інноваційного розвитку
Інституту агроекології і природокористування НААН,
доктора економічних наук, старшого дослідника
ВИСОЧАНСЬКОЇ Марії Ярославівни
на дисертаційне дослідження ТКАЧА Назара Максимовича
на тему: «Ефективність виробництва нішевих сільськогосподарських культур
на засадах сталого розвитку»,
подане до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У сучасних умовах розвитку аграрного сектору особливого значення набуває виробництво нішевих сільськогосподарських культур, яке погіршує економічну стійкість агропідприємств, диверсифікацію виробництва та підвищення конкурентоспроможності галузі. Водночас ефективне використання ресурсного потенціалу вимагає впровадження інноваційних підходів і управлінських рішень, орієнтованих на засади сталого розвитку.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку оптимальних шляхів підвищення продуктивності та рентабельності вирощування нішевих культур із урахуванням екологічних, економічних і соціальних аспектів. Використання сучасних технологій, раціональне управління земельними ресурсами та адаптація до змін клімату є ключовими факторами забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва.

Враховуючи невикористаний потенціал нішевих культур на українському ринку, а також їхню високу додану вартість і зростаючий на міжнародному рівні попит на них, проведення комплексного дослідження в цьому напрямі є актуальним і комерційним для розвитку аграрної економіки.

За цими умовами особливо актуальним стає визначення економічного потенціалу з урахуванням невикористаних можливостей і розроблення стратегій підвищення ефективності виробництва нішевих сільськогосподарських культур на засадах сталого розвитку. Саме ці фактори зумовили вибір теми даного дисертаційного дослідження.

Виходячи з вищесказаного дисертація **Ткача Назара Максимовича** на тему: **«Ефективність виробництва нішевих сільськогосподарських культур на засадах сталого розвитку»** виконана на актуальну наукову тематику та вирішує питання теоретико-методичних, практичних підходів щодо підвищення ефективності виробництва нішевих сільськогосподарських культур в умовах глобальних змін клімату.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, їх достовірність. Аналіз змісту дисертації та опублікованих наукових праць дозволив офіційному опоненту виокремити ключові положення, висновки та пропозиції, сформульовані автором самостійно.

Вони вирізняються науковою новизною та відображають особистість теоретико-методологічного внеску здобувача щодо обґрунтування інноваційних напрямів використання нішевих сільськогосподарських культур для підвищення ефективності їх вирощування на засадах концепції «Сталого розвитку».

При проведенні дисертаційного дослідження використано закони України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, матеріали Державної служби статистики України, нормативна і довідкова література, звіти статистичної служби Європейського Союзу, наукові праці українських і зарубіжних вчених, результати досліджень і власні розрахунки автора.

Автором дисертації отримано і винесено на захист вагомі результати щодо подальшого розвитку теоретичних, методичних і практичних положень, які визначають ефективність виробництва нішевих сільськогосподарських культур на засадах сталого розвитку. Аналіз змісту дисертації дозволяє встановити і засвідчити наукову новизну таких результатів:

✓ *серед пунктів наукової новизни дисертаційного дослідження Н. М. Ткача варто виділити такі:* сформовано теоретико-методичні аспекти щодо розуміння переваг виробництва нішевих культур і можливостей, які виникають із його поширенням у контексті досягнення Цілей сталого розвитку. Зокрема, узагальнено розрізнені до цього переваги і можливості та представлено їх наукову систематизацію, за якою до найважливіших переваг віднесено диверсифікацію сівозмін і доходів агровиробників, підвищення їх конкурентоспроможності, покращення стану ґрунтів і збереження біорізноманіття (с. 57–78). Визначено, що можливості та переваги, які здатні надати нішеві агрокультури, можуть забезпечити отримання вигод за межами сільськогосподарського сектору: диверсифікувати місцеву економіку та підтримати розвиток нових галузей; захистити природні ресурси через застосування практик сталого виробництва; сприяти розвитку переробки і створенню продуктів із доданою вартістю, що, у свою чергу, сприятиме створенню нових робочих місць;

✓ *ступінь і характер новизни основних результатів дисертаційного дослідження,* які полягають у розробленні алгоритму розрахунку індексу нішевості галузі рослинництва аграрного сектору держави/окремого регіону, що дозволить визначати рівень залучення сільськогосподарських підприємств до вирощування нішевих агрокультур і здійснювати моделювання міри нішевості сільського господарства на основі індексів клімату та купівельної спроможності населення для забезпечення економічної ефективності (с. 158–170). Отримані результати щодо розрахунку індексу нішевості рослинництва сільського господарства держави можуть використовуватися до уваги при розробленні стратегічних планів розвитку аграрного виробництва загалом і нішевого, зокрема, насамперед, у сфері дрібного і малого бізнесу;

✓ *автором доведено, що виробництво нішевих культур, насамперед, представниками дрібного й малого агробізнесу, сприяє досягненню Цілей сталого розвитку, зокрема щодо забезпечення продовольчої безпеки, доступної та чистої енергії, гідної праці та економічного зростання, сталого розвитку міст і громад, пом'якшення наслідків змін клімату;*

✓ *практичну цінність даного дисертаційного дослідження має запропонований проєкт із виробництва насіння технічних конопель сорту «Глесія» підприємством Перемишлянського району Львівської області розглядаємо як економічно доцільний, зважаючи на високий рівень таких показників як чиста приведена вартість, індекс прибутковості – понад 8,25, співвідношення вигод і витрат – понад 1,52, термін окупності в межах 2,5 років (с. 170–180). Варто відмітити авторські новації, де сформовані шляхи підвищення ефективності виробництва нішевих культур через обґрунтування довгострокових інвестиційних проєктів для представників дрібного і малого агробізнесу у воєнний і повоєнний періоди із залученням грантових коштів (с. 186–190). Адже представлені програми й гранти – лише незначна частина існуючих. Безумовно, що для того, щоб скористатися ними, аграріям потрібно докласти значні зусилля, проте в результаті можливо отримати значні передумови для підвищення ефективності виробництва нішевих культур, а також розвитку переробки їхньої продукції.*

У цілому отримані Н. М. Ткачем нові наукові результати у сукупності дали змогу досягти мети та вирішити завдання дослідження і в підсумку сформувані напрями інноваційного використання нішевих сільськогосподарських культур, зокрема в біоенергетиці. Обґрунтовано, що розвиток такого напрямку сприятиме підвищенню ефективності виробництва нішевих культур, досягненню таких Цілей сталого розвитку як поширення доступної та чистої енергії і пом'якшення змін клімату.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження Н. М. Ткача підтверджується тим, що воно виконувалося в рамках науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України за ініціативною науково-дослідною темою «Економічна ефективність виробництва нішевих сільськогосподарських культур» (номер державної реєстрації 0118U100077), у рамках якої здобувач брав участь у розробленні теоретичних підходів до трактування понять «нішеві зернові культури», «нішева диверсифікація», а також у частині розроблення механізму запровадження нішевої диверсифікації на засадах сталості.

Практичне значення та впровадження результатів дослідження. Основні положення, висновки та пропозиції, викладені в дисертації, мають важливе практичне значення, що полягає у розробленні прикладних і теоретико-методичних рекомендацій і механізмів, які можуть бути запроваджені на місцевому та національному рівнях для підвищення ефективності виробництва нішевих сільськогосподарських культур

на засадах сталого розвитку. Запропоновані в дослідженні економічні й організаційні заходи сприятимуть інноваційним напрямам використання нішевих сільськогосподарських культур і підвищенню ефективності їх вирощування на засадах концепції «Сталого розвитку», що дозволить диверсифікувати сільськогосподарське виробництво, забезпечити додаткові джерела доходів для місцевих громад, створити нові робочі місця та передумови розвитку для представників дрібного і малого агробізнесу. Окрім того, результати дослідження можуть бути використані при формуванні державної аграрної політики та розроблення програм фінансової й нефінансової підтримки дрібних і малих фермерів у воєнний і повоєнний періоди.

Наукові здобутки Н. М. Ткача використовуються в Національному університеті біоресурсів і природокористування України при викладанні дисципліни «Оцінка ризиків в агробізнесі» у процесі підготовки здобувачів вищої освіти ОС «Магістр» зі спеціальності 051 «Економіка» в частині теоретико-прикладних положень щодо інноваційних напрямів використання нішевих сільськогосподарських культур як передумови підвищення ефективності їх вирощування в умовах ризиків і довгострокових інвестицій як інструменту мінімізації ризиків агробізнесу й фактору підвищення ефективності виробництва нішевих культур.

Повнота викладення основних наукових результатів в опублікованих працях. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць, у тому числі 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України і 8 тез наукових доповідей.

Результати дисертаційного дослідження Н. М. Ткача було апробовано у доповідях і виступах на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також оприлюднено у відкритому доступі. Публікаційна активність відповідає чинним вимогам МОН України щодо опублікування результатів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії та засвідчує ґрунтовну оприлюдненість отриманих здобутків.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами аналізу дослідження не було виявлено фактів порушення академічної доброчесності, некоректних запозичень або академічного плагіату. Автор дотримувався принципів і норм наукової етики, академічної доброчесності та законодавства у сфері авторського права.

У тексті дисертації містяться належно оформлені бібліографічні посилання на всі використані джерела інформації, що свідчить про коректне використання наукових доробків інших дослідників і демонструє дотримання встановлених норм академічної доброчесності під час виконання дисертації.

Таким чином, дотримання норм наукової етики та відсутність будь-яких ознак академічного плагіату сприяли цілісності та високій якості дисертації.

Дискусійні положення та зауваження щодо роботи. Загалом, визнаючи високий рівень наукових здобутків Н. М. Ткача, обґрунтованість отриманих результатів і їх практичну значущість, варто зауважити, що окремі положення дисертації мають дискусійний характер:

1. Робота значно виграла б, якби автор розглянув регіональну спеціалізацію, вказавши, які конкретно регіони України є найперспективнішими для вирощування конкретних нішевих культур залежно від кліматичних, ґрунтових і економічних факторів і представивши карту чи таблицю для візуалізації цих даних.

2. Беручи до уваги реалії сьогодення, автору доцільно було б розглянути вплив воєнних викликів на виробництво нішевих культур (руйнування логістики, обмеження експорту) та розробити рекомендації для їхнього відновлення в післявоєнний період. Були б доречні пропозиції щодо державної підтримки, страхування ризиків і стимулювання інвестицій у відновлення агросектору.

3. У роботі не вистачає інформації про ризики, пов'язані з вирощуванням нішевих культур, особливо в контексті нестабільності на аграрному ринку та, відповідно, не повною мірою прослідковано їх вплив на ефективність і прибутковість.

4. Доцільно було б розширити характеристику зв'язків виробників і споживачів, описавши модель коротких ланцюгів постачання (від фермерів до споживачів) для нішевих культур шляхом продажу через фермерські ринки, інтернет-платформи, магазини органічної продукції. Такий акцент був би доречним, зважаючи на те, що короткі ланцюги постачання саме й притаманні процесу реалізації нішевих культур і дозволяють зменшити витрати, підвищити рентабельність і сприяють розвитку локальних економік.

5. У третьому розділі «Напрямки підвищення ефективності виробництва продукції нішевих культур», на наш погляд, доречно було б навести, за допомогою якого економічного механізму можна підвищити ефективність виробництва нішевих сільськогосподарських культур на засадах сталого розвитку, це підсилило би наукову новизну.

6. Дисертаційне дослідження більше б виграло, якщо б висновки, більшою мірою, мали й аналітичну основу.

7. У тексті роботи зустрічаються редакційні погрішності та неточності.

Однак, варто зазначити, що вказані зауваження та дискусійні положення суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації здобувача Н. М. Ткача та можуть бути предметом наукової дискусії під час захисту.

Загальний висновок. Дисертація Ткача Назара Максимовича є завершеним, цілісним і самостійно виконаним науковим дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що в сукупності розв'язують актуальне наукове завдання щодо підвищення *ефективності виробництва нішевих сільськогосподарських культур на засадах сталого розвитку*.

За рівнем актуальності, науковою новизною, обґрунтованістю висновків, теоретичною та практичною значимістю результатів та їх апробацією дисертація здобувача Н. М. Ткача відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.).

Беручи до уваги вищевикладене, вважаю, що дисертація **Ткача Назара Максимовича** на тему: **«Ефективність виробництва нішевих сільськогосподарських культур на засадах сталого розвитку»** виконана на високому рівні, а її автор гідний присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент заступник директора з наукової роботи та інноваційного розвитку Інституту агроекології і природокористування НААН, доктор економічних наук, старший дослідник Марія ВИСОЧАНСЬКА